

ПРОДОВОЛЬЧА БЕЗПЕКА ЯК СКЛАДОВА ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ: КЛЮЧОВІ ЗАГРОЗИ

FOOD SAFETY AS CONSTITUENT OF ECONOMIC SECURITY: KEY WORDS

У статті визначено актуальність дослідження поняття продовольчої безпеки як складової економічної безпеки. Розглянуто та систематизовано наукові напрацювання щодо визначення поняття продовольчої безпеки. Визначено, що забезпечення населення продовольчою безпекою є важливим пріоритетом державної політики будь-якої держави і об'єктом наукових досліджень. Визначено ключові загрози продовольчої безпеки України.

Ключові слова: продовольча безпека, економічна безпека, загрози, критерії, забезпечення.

В статті определена актуальность исследования понятия продовольственной безопасности как составляющей экономической безопасности. Рассмотрены и систематизированы научные разработки по определению понятия продовольственной безопасности. Определено, что обе-

спечение населения продовольственной безопасностью – это важный приоритет государственной политики любой страны и объект научных исследований. Определены ключевые угрозы продовольственной безопасности Украины.

Ключевые слова: продовольственная безопасность, экономическая безопасность, угрозы, критерии, обеспечение.

The article determines the relevance of the study of the concept of food security as a component of economic security. The scientific work on defining the concept of food security is considered and systematized. It is determined that providing food security to the population is an important priority of the state policy of any state and the object of scientific research. The key threats to Ukraine's food security are given.

Key words: food safety, economic security, threats, criteria, providing.

УДК 351.9:338.439.02

Пономаренко Т.В.

д.е.н., професор кафедри міжнародної економіки, обліку та фінансів
Міжнародний науково-технічний
університет
Імені академіка Юрія Бугая

Постановка проблеми. Проблема розгляду продовольчої безпеки є досить актуальною у світовому масштабі. Сьогодні проблема забезпечення людства продуктами все більше стає найважливішою проблемою ХХІ століття. Її вирішення є важливим пріоритетом державної політики будь-якої держави і об'єктом наукових досліджень. Продовольча безпека займає особливе місце в життєзабезпеченні суспільства, оскільки наявність продовольства служить базовою умовою життєдіяльності людини.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Суть, значення, джерела гарантування, критерії оцінки продовольчої безпеки досліджували як вітчизняні, так і закордонні дослідники. Значний внесок у теоретичні та практичні засади забезпечення продовольчої безпеки як регіону, так і країни внесли наступні фахівці: В. Балабанов, А. Прохорова, Ю. Хромов, В. Суворовцева, І. Стуканова, Б. Пасхавер, О. Гойчук, П. Лайко, П. Саблук, З. Бікірова, Р. Гумерова, Д. Павлова та інші.

Постановка завдання. В даній статті розглянуто та систематизовано наукові напрацювання щодо визначення поняття продовольчої безпеки та критеріїв її оцінки, визначено її місце в економічній безпеці країни та надано ключові загрози продовольчій безпеці України.

Виклад основного матеріалу дослідження. Ще у 1975 році колишній міністр сільського господарства США Ерл Батц ствердив, що в сучасному світі є лише два справжніх види влади: влада нафти та влада продовольства. І влада продовольства навіть ще більш могутня, ніж влада нафти. «Саме тому найважливішим засобом нашого спілкування з 2/3 населення планети стане продовольство» [1, с. 221] [2].

Проблема забезпечення людства продуктами все більше стає найважливішою проблемою сучасності та потребує ретельного державного регулювання та уваги а рішення питання забезпечення продовольством потребує рішення всіх сучасних проблем агропромислового комплексу та його основи – сільського господарства.

Законодавча база України продовольчу безпеку визнає як пріоритетну сферу національної безпеки.

Законом України «Про основи національної безпеки України» від 21.06.2018 р. № 2469-VIII (стаття 1) визначено, що «національна безпека – захищеність життєво важливих інтересів людини і громадянина, суспільства і держави, за якої забезпечуються сталий розвиток суспільства, своєчасне виявлення, запобігання і нейтралізація реальних та потенційних загроз національним інтересам...» [3].

А проект закону України «Про продовольчу безпеку України» надає таке визначення – «продовольча безпека України – захищеність життєво важливих інтересів людини і громадянина, суспільства і держави, за якої держава гарантує фізичну і економічну доступність та якість життєво важливих продуктів харчування населенню згідно з науково обґрунтованими наборами продуктів харчування, підтримує стабільність продовольчого забезпечення населення та забезпечує продовольчу незалежність тобто стан продовольчого забезпечення, за якого фізична та економічна доступність життєво важливих продуктів харчування для населення забезпечується за рахунок вітчизняного виробництва цих продуктів та запасів державного матеріального резерву, на рівні, що визначається цим законом [4].

Закон України «Про основні засади державної аграрної політики та державної політики сільського розвитку» (Проект закону України от 21.03.2018 № 8171) в ст. 6. в пріоритетах державної аграрної політики та державної політики сільського розвитку реалізація державної аграрної політики та державної політики сільського розвитку спрямована на досягнення... пріоритетів: забезпечення продовольчої безпеки держави [5].

Значення продуктів харчування, що належать до найцінніших ресурсів нації, без яких її існування неможливе, і визначає центральне місце продовольчої безпеки в системі національної та економічної безпеки [6].

Як визначає Я. Алексеева, у світі й досі не існує єдиного прийнятого визначення терміна «продовольча безпека», тому перш за все необхідно систематизувати різні підходи до визначення сутності поняття та надати аналізованим поглядам тотожні характерні риси [7].

А. Орлов визначає продовольчу безпеку як стан, що характеризується поглибленням диференціації доходів і споживання білка тваринного і рослинного походження. З точки зору такого підходу визначення продовольчої безпеки система її показників розглядається ним як:

- гранично допустимий рівень об'ємів виробництва продовольства, інвестування і фінансування, за межами якого уже неможливий самостійний економічний розвиток;

- гранично допустиме зниження рівня якості життя населення, за межами якого з'являється чекання виникнення уже соціальних конфліктів;

- гранично допустимий рівень зниження охорону навколишнього середовища, за межами якого з'являються необоротні руйнування, зменшує виробництво та знищується сільськогосподарська галузь [7].

Р. Гумеров, В. Назаренко та Д. Павлов надають наступне тлумачення продовольчої безпеки: продовольча безпека – це, по-перше, підтримка постачання продуктами харчування на рівні, достатньому для забезпечення здорового харчування населення; по-друге, усунення залежності країни від імпорту, досягнення самозабезпеченості сільськогосподарською продукцією і захист інтересів виробників сільськогосподарської продукції. Вони пропонують аналізувати рівень продуктової безпеки за критерійними показниками:

- темпи зростання та об'єм товарів, що імпортується;

- частка імпортованих товарів на національному ринку;
- зміна об'ємів продажів вітчизняних товарів;
- зміна об'ємів виробництва вітчизняних товарів;
- завантаження виробничих потужностей;
- динаміка зайнятості;

- так і якісними: враховувати при визначенні рівня і динаміки споживання основних продуктів

харчування із урахуванням їх диференціації за групами населення з різними доходами [7].

Так, дійсно, Закон України «Про основи національної безпеки України» від 21.06.2018 р. № 2469-VIII (стаття 1) визначає, що національна безпека захищає інтереси людини і громадянина у сфері охорони здоров'я.

На думку автора, тільки аналіз статистичних даних щодо забезпечення та вживання населення країни основних продовольчих товарів не може надати цілісну картину щодо рівня продовольчої безпеки. Якість продовольчих товарів, на жаль, не відображено в статистичних даних, та і законодавство по визначенню цієї якості в Україні ще досить на низькому рівні – в аграрно-правовій літературі бракує комплексного аналізу розвитку законодавства України про продовольчу безпеку.

З. Біктімірова у своїх працях визначає продовольчу безпеку як: доступність основних продуктів харчування, яка припускає наявність необхідної кількості продуктів харчування і вільного до них доступу, достатню купівельну здатність населення. Вона стверджує, що показниками оцінки продовольчої безпеки можуть стати:

- добове споживання калорій у відсотках до мінімальної потреби, яке не повинно бути нижче затверджених медичних норм;

- обсяг виробництва продуктів харчування на душу населення;

- коефіцієнт залежності від імпорту, який не повинен перевищувати 20% від загальних об'ємів споживання в країні [7].

У науковця О. Шевченко термін «продовольча безпека» тісно пов'язаний з поняттям наявності достатньої кількості харчових продуктів, таким чином, він державну політику продовольчого забезпечення трактує як наявність у держави необхідних можливостей для підтримання відповідного стану захищеності населення країни від недостатнього харчування, а у виняткових випадках – від голоду [8].

В. Руликівський пов'язує поняття продовольчої безпеки уже не тільки з достатньою кількістю продуктів, а і з забезпеченням ефективного розвитку АПК, забезпеченням фізичної доступності продовольства кожній людині, з рівнем самозабезпеченості населення і держави продовольством та з накопиченням запасів продовольства на випадок надзвичайних ситуацій [9].

Макаренко І. П. пов'язує визначення рівня продовольчої безпеки країни з:

- визначення її рівня з кожного виду продуктів харчування, що внесені до споживчого кошика;

- визначення розміру фінансових ресурсів, які вивозяться за межі держави (втрачаються країною) в разі закупівлі імпортової продовольчої продукції;

визначення розміру фінансових ресурсів, які вивозяться за межі країни як інвестиції та вкладються у виробництво продуктів харчування;

розміщення та рівень розвитку продуктивних сил агропро–мислового комплексу [10].

Все це свідчить, що продовольча безпека – складна, історична категорія. Так, професор М.Й. Хорунжий дає наступне визначення продовольчої безпеки: «...як спроможність держави за будь яких обставин гарантувати і забезпечувати потреби населення в продовольстві на рівні науково-обґрунтованих норм споживання та у відповідності з його платоспроможністю і за цінами, що складаються на ринку продовольства» [11, с 217].

Як складова національної безпеки, продовольча безпека стає модулятором науково-технічного прогресу, чинником інтенсифікації виробництва, стимулом зростання продуктивних сил суспільства. Зважаючи на важливість аграрного сектору в гарантуванні продовольчої безпеки країни, суттєва частка належить ринку сучасних агротехнологій і його технологічно-технічному забезпеченню. Завдяки використанню досягнень генної інженерії продовольство значною мірою стає науковою продукцією [12].

Рівень продовольчої безпеки за обсягом пропозиції на національному ринку продовольства можна визначити за допомогою таких індикаторів: а) індикатори обсягів виробництва основних продуктів харчування в розрахунку на душу населення країни; б) коефіцієнт відповідності обсягів виробництва основних продуктів харчування розмірам нормативного раціону; в) розміри перехідних запасів основних продуктів харчування в країні [13].

Індикатором достатності державних регіональних стратегічних продовольчих запасів є гарантії продовольчої безпеки країни та регіонів, тривалість нормативного забезпечення населення основними продуктами харчування [14].

Вказані критерії виражаються через урахування таких груп індикаторів:

1) група індикаторів фактичного рівня і динаміки споживання продуктів харчування як в цілому, так і окремих видів, та диференціації їх по групах населення за різними ознаками;

2) група індикаторів рівня виробництва продуктів харчування і продовольчої сировини;

3) група індикаторів структури раціону харчування населення;

4) група індикаторів рівня самозабезпечення країни продовольством в цілому, в тому числі основними продуктами харчування [15].

Цікаві розробки в напрямку вивчення сутності категорії «продовольча безпека» заслуговує дослідження С. Кваші [7]. Ним виділено три сутнісні аспекти цього поняття:

1. Політичний – характеризує здатність держави підтримувати свій стабільний позитивний

міжнародний імідж як конкурентної на аграрних зовнішніх ринках країни, забезпечувати своїм громадянам споживання повноцінних продуктів харчування відповідно до прийнятих міжнародних стандартів та норм.

2. Економічний – характеризує здатність держави до мобілізації внутрішніх ресурсів і агро-економічного потенціалу країни для організації виробництва сільськогосподарської продукції та забезпечення населення продовольством здебільшого власного виробництва і тим самим гарантувати економічну самостійність, достатню незалежність від зовнішніх ринків.

3. Соціальний – визначає зайнятість населення в аграрному секторі економіки з відповідною продуктивністю праці, її оплатою, з передбаченням повного забезпечення інфраструктурними факторами функціонування сільських районів.

Висновки з проведеного дослідження.

Таким чином, аналізував напрацювання науковців в контексті визначення продовольчої безпеки, можливо визначити, що продовольча безпека – це стан економіки, один із чинників національної безпеки, що забезпечує сталий розвиток суспільства. Це стан виробництва продуктів харчування в країні, що здатний повною мірою забезпечити потреби кожного члена суспільства в продовольстві належної якості за умови його збалансованості та доступності для кожного члена суспільства в обсязі, достатньому для розширеного відтворення кожної особи та необхідному для підтримки здоров'я та працездатності.

Продовольча безпека, яка все для свого забезпечення все більше використовує сучасні інноваційні технології безперечно, є модулятором інноваційного розвитку, зростання продуктивних сил.

Продовольча безпека залежить від багатьох факторів: рівня розвитку аграрного сектору, включаючи особисті підсобні господарства; розвитку харчової промисловості; рівня експортно-імпорتنих операцій; рівня купівельної спроможності та культури населення; можливості використання інноваційних технологій; фінансових можливостей підприємств; матеріально-технічного забезпечення та інвестиційної привабливості підприємств АПК; підтримки держави, наданні підприємствам АПК пільг, ефективної фіскальної політики.

На сьогодні можливо виокремити наступні ключові загрози продовольчій безпеці держави:

незбалансоване споживання продуктів харчування населенням;

низький рівень споживання продуктів тваринного походження в енергетичному раціоні населення;

висока частка витрат домогосподарств на продукти харчування у структурі їх загальних витрат;

зниження ємності внутрішнього ринку за окремими продуктами харчування;

імпортозалежність країни за окремим продуктом;

висока диференціація вартості харчування за соціальними групами;

сировинний характер експорту сільськогосподарської продукції;

зростання цін на сільськогосподарську продукцію на внутрішньому ринку;

повільне впровадження міжнародних стандартів та систем якості продуктів харчування.

Реальна і повноцінна система продовольчої безпеки України повинна охоплювати такі складові: міцне і надійне забезпечення, що базується на національному АПК, здатному постійно забезпечувати населення продуктами харчування на відповідному рівні, адекватно реагуючи на кон'юнктуру продовольчого ринку; фізична і економічна доступність необхідної кількості і асортименту продовольства для різних категорій населення забезпечується їх платоспроможністю, що не ставить під загрозу задоволення інших основних потреб людини; система захищеності вітчизняного виробника продовольчих товарів від імпортової залежності як в продовольстві, так і ресурсному забезпеченні.

Фінансова складова продовольчої безпеки є вирішальною і виступає «двигуном» економічної системи. Наша держава в умовах кризи, недостатності фінансів, не може гарантувати та забезпечувати потреби в продовольстві. Собі це дозволити можуть лише розвинуті країни.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Кашенко О.Л. Екологічна складова національної продовольчої безпеки. – нова економічна парадигма формування стратегії національної продовольчої безпеки України у XXI столітті / О.Л. Кашенко. – К.: ІАЕ, 2001. – С. 221-223.
2. Немченко В.В. Продовольча безпека України / В.В. Немченко // Збірник наукових праць ВНАУ: Одеса, серія Економічні науки №4(70)-2012.-С179-182.
3. Закон України «Про основи національної безпеки України» від 21.06.2018 р. № 2469-VIII (стаття 1) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: kodeksy.com.ua/pro_natsional_nu_bezpeku_ukrayini.htm.
4. Проект закону України «Про продовольчу безпеку України» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: zakon.rada.gov.ua/go/3498-17.
5. Закон України «Про основні засади державної аграрної політики та державної політики сільськогосподарського розвитку» (Проект закону України от 21.03.2018 № 8171) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511.
6. Пархоменко М. М. Продовольча безпека в системі забезпечення національної безпеки України / М. М. Пархоменко // Правове забезпечення економічного суверенітету держави в умовах міжнародної інтеграції [Текст] : матер. кругл. стол. (23 листопада 2010 р., м. Донецьк) / наук. ред. В. К. Мамутов ; НАНАУ Країни, Ін-т економіко-правових досліджень. – Донецьк : Ноулідж, 2010. – С. 593.
7. Я. Алексєєва. Наукові засади визначення продуктової безпеки / Алексєєва Я. /Збірник наукових праць. Ефективність державного управління: Львів.-2015, вип. 42. – с.100-107.
8. Шевченко О. О. Розвиток державної політики продовольчого забезпечення [Текст] : автореферат / О. О. Шевченко. – 2009. – С. 12.
9. Руликівський В. Система показників оцінювання впливу агропромислового комплексу на ефективність забезпечення продовольчої безпеки держави / В. Руликівський // Вісник НАДУ [Текст]. – 2009. – № 1. – С. 115.
10. Макаренко І. П. Економічна безпека України, макроекономічний аспект / І. П. Макаренко // Економіка і управління. – 2008. – № 2. – С. 11.
11. Хорунжий М. Й. Розробка аграрно-продовольчої доктрини України -імператив часу / М.Й. Хорунжий. // Основні напрями високоєфективного розвитку пореформеного агропромислового виробництва в Україні на інноваційній основі. -К.: ІАЕ УААН, 2002. – С 214-220.
12. Тернавська І. Б. Стратегія продовольчої безпеки регіону / І. Б. Тернавська. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://naukajournal.org/index.php/naukajournal/article/view/56/54>.
13. Управління еколого-економічною безпекою України: кол. монографія / З. Б. Живко, О. Р. Сватюк, Г. З. Леськів та інші; за заг. ред. академіка НАНУ, д. е. н., проф. Р. І. Тринька. – Львів: Ліга-Прес, 2012.
14. Лукінов І. І. Про стратегію трансформації АПК і забезпечення про-довольчої безпеки України. Економіка АПК / І. І. Лукінов. – № 8. – 2000. – С. 3–36.
15. Чечель О. М. Державне регулювання забезпечення продовольчої безпеки / О. М. Чечель // Економіка АПК. – № 8. – 2000. – С. 73–75.